

Jan i Grzegorz K. Jagusiakowie

TRAKTEM JANA DŁUGOSZA

z Pabianic
przez „państwo pabiańskie”
i powiat pabianicki

Przewodnik

...przypominający siedem wieków powiązań włości pabianickich z kapitułą katedralną w Krakowie
...prowadzący traktami twórców kultury i gospodarki, wśród pomników przyrody i architektury

Pabianice 2005

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział 1: Położenie. Ukształtowanie powierzchni.	
Przeszłość geologiczna	9
Rozdział 2: Dzieje Pabianic i okolic	15
Dzieje niepisane	15
Nazwa. Herb. Flaga	16
Przeszłość administracyjna	19
Dobra pabianickie a współczesne gminy	21
Pabianice i okolice własnością kapituły krakowskiej	22
Niektórzy tenentariusze (dzierzawcy, zarządcy) dóbr pabianickich	32
Rozwój miasta w XIX wieku	34
Wzloty i upadki XX wieku	39
Rozdział 3: Wycieczki po mieście	49
Od historycznego centrum przez centrum Nowego Miasta ..	49
Na peryferiach Nowego Miasta	100
Wokół Starego Miasta	111
Pabianicka nekropolia	124
Rozdział 4: Gminy na obszarze byłych dóbr pabianickich	135
Dłutów zawsze wierny „macierzy”	135
Dobroń — nie tylko śpiew i muzyka	142
Ksawerów — „między młotem i kowadłem”	149
Gmina Pabianice — między trzema miastami	153
Rzgów. Skazany na sukces?	158
Gmina Brójce — od wspólnoty do separacji	164
Tuszyn — „niezależny za miedzą”	168

Miasto Łódź	174
Na peryferiach dóbr: w gminach Czarnocin i Andrespol . . .	178
Naj... — o Lutomierniku i okolicach	180
Konstantynów Łódzki — dwukrotnie miasto	186
Rozdział 5: Trasy turystyczne w okolicach Pabianic	193
Trasa Pabianice-Chechło	193
Trasa Pabianice-Łask	194
Trasa Pabianice-Tuszyn	196
Trakt wokół byłego „państwa pabiańskiego”	199
Rozdział 6: Informator	201
Komunikacja	201
Noclegi	202
Muzea i ekspozycje	203
Urzędy administracji	203
Ośrodki kultury i informacji	204
Bibliografia	205

Wstęp

Dlaczego warto zwiedzić i poznać tereny byłego „państwa pabiańskiego” ze stolicą w Pabianicach, ukształtowanego przez krakowską kapitułę katedralną, a położonego w środku Polski, w granicach dzisiejszego pow. pabianickiego i nieco poza nim?

Dlatego, że jego niezwykle dzieje od 1086 r. oraz burzliwy rozwój tych ziem w XIX w., a także zachowane do dziś walory środowiska naturalnego należą — wbrew niektórym opiniom — do najbardziej interesujących i pouczających nie tylko w regionie łódzkim, ale i w skali całego kraju. Dobra pabianickie o powierzchni ponad 500 km², położone na pograniczu ziem sieradzkiej i łęczyckiej (od rzeki Grabi, przez dorzecza Neru i Wolbórki), przez siedem wieków stanowiły największy majątek i źródło dochodów kapituły krakowskiej.

Gdzie sławny kronikarz Jan Długosz przeprowadził w 1466 r. na polecenie kapituły krakowskiej wszechstronną lustrację gospodarki w 29 wsiach i dwóch miastach, odległych o ponad 250 km od Krakowa? Było to w dobrach pabianickich — w dzisiejszym pow. pabianickim, na obrzeżach Łodzi i pow. łódzkiego wschodniego. Efektem tej lustracji był obszerny opis gospodarki na tym terenie.

**Gdzie kapituła krakowska zbudowała istniejące po dziś dzień późno-
renesansowe perły architektury?** W Pabianicach: to dwór obronny (zwany zamkiem) w stylu renesansu krakowskiego i kościół pw. św. Mateusza, zabytek I klasy.

Któremu miastu kapituła krakowska „uzyczyła” herbu, a kościołowi kopii tablicy czczącej księżnę

*Tablica księżnej Judyty
w kościele pw. św. Mateusza*

Judyte? Oczywiście Pabianicom: herb Aaron — stolicy dóbr, a kopię tablicy z katedry na Wawelu — kościołowi pabianickiemu św. Mateusza.

Gdzie kapituła krakowska założyła kilkadziesiąt wsi i dwa miasta? Na obszarze dóbr pabianickich, nazywanych od końca XVI w. także „państwem pabiańskim”.

Gdzie pożyteczni goście z zagranicy — głównie z ziem niemieckich i czeskich — wspierani przez rząd Królestwa Polskiego zbudowali w XIX w. całe nowe miasto: wielkie fabryki, pałace, świątynie ewangelickie, domy robotnicze, obiekty usługowe? Także w Pabianicach; wiele z nich zachowało się tu po dzień dzisiejszy na zwartej przestrzeni około dwóch kilometrów kwadratowych. Pożyteczni goście mieli również duży udział w rozwoju gospodarczym Konstątownia Łódzkiego, położonego dziś na krańcach pow. pabianickiego.

Tereny opisane w Przewodniku: powiat pabianicki, a także gminy Rzgów i Brójce oraz południowe dzielnice Łodzi — położone na ziemiach należących przez kilka wieków do dóbr pabianickich — posiadają dowody frapującej przeszłości prehistorycznej, odgrywały i nadal odgrywają ważne role w gospodarce kraju, zachowały piękne krajobrazy, pomniki przyrody i tereny rekreacyjne.

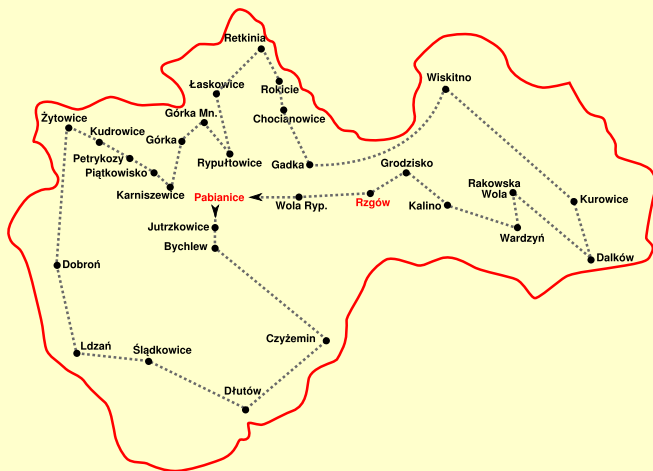
Pójdziemy tymi śladami. Naprawdę warto.

*Portret Jana
Długosza wg
Jana Matejki*

Jan Długosz (1415—1480), ur. w Brzeźnicy k. Pajęczna, wybitny historyk, dyplomata, kanclerz kardynała Z. Oleśnickiego, nauczyciel synów króla Kazimierza Jagiellończyka. Od 1436 r. kanonik krakowski, w 1480 r. nominowany na arcybiskupstwo lwowskie. Autor wielu dzieł historycznych, zwłaszcza „Historiae Poloniae” i „Liber beneficiorum...”. Obszerne materiały źródłowe zbierał w terenie, m.in. w 1466 r. — jako lustrator, przedstawiciel kapituły krakowskiej — w kapitulnych włościach pabianickich. Był także członkiem komisji rozstrzygającej sprawę graniczne tych dóbr. Zmarł w Krakowie, pochowany w panteonie na Skalce.

Trasę jego lustracji z Pabianic przez wszystkie wsie dóbr pabianickich w 1466 r. przedstawiono poniżej.

Bogaty materiał statystyczny i ekonomiczny z lustracji pozostał Jan Długosz w „Liber beneficiorum...”. Na dobra pabianickie składały się:

- dwa miasta: Pabianice i Rzgów,
- 29 wsi, 6 folwarków, 14 młynów,
- huta żelaza (Kuznica Chocianowicka — dziś Ruda Pabianicka), huta szkła (Huta Chocianowicka),
- grunty uprawne (oprócz folwarcznych) — 485 $\frac{1}{4}$ łanów, z tego: 385 kmiecych, 9 $\frac{1}{2}$ wójtowskich, 46 zagrodników i karczmarzy, 44 $\frac{3}{4}$ łanów miejskich.